

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Verslagen

Denken over grenzen en verschil (heen)

Verslag van

«Mijn gezin dat ik zal gehad hebben»
[Pittem, 20 september 2007]

JOHAN HUYBRECHTS

De jeugdkliniek te Pittem breidde zich recent uit met een afdeling voor de kortdurende behandeling van adolescenten. Men staat er voor de opdracht om het psychoanalytische kader, eigen aan het centrum, te combineren met het werken met significante anderen uit de realiteit van de patiënt «thuis», veelal het gezin. Hoe kan men het psychoanalytisch en systeemtheoretisch denken en werken integreren op een efficiënte manier zodat beide methodes hun identiteit en vrijheid behouden en elkaar faciliteren? En er dan iets over zeggen?

Op de Pittemse studiedagen vraagt men zich tweejaarlijks openlijk af: «Waar zijn we mee bezig?», en dat kan uiteraard geen kwaad. Het publiek is (naar Lacan) de plus één, of externe controle van het eigen werk. Wanneer men het veel heeft over grenzen, tijd, transitionele ruimtes en zo meer, wil het onbewuste echter wel eens net het tegenovergestelde doen. Door het uitlopen van de uiteenzettingen kwam de gelegenheid tot discussie tweemaal te vervallen. De transitionele ruimte ging verloren, dit luik van de ontmoeting met het (talrijk opgekomen) publiek eveneens. Het enthousiasme en de openheid der scherpzinnige discours maakten echter veel goed.

Mark Kinet leidde in met een helder en dens vertoog langs grote namen uit de verschillende denkrichtingen binnen de psy-

choanalyse en de systeemtheorie om te komen tot de metafoor van walvissen en ijsberen in de zee die geen ruzie kunnen maken. Het werken met de geesten van de psychoanalyse (het onbewuste) bestaat naast het werken met de mensen van de systeemtheorie. Kinet nam «Pour disputer, il faut être d'accord» als vertrekpunt, en integratie als de weg van de grootste en niet van de minste weerstand, in tegenstelling tot «het eclectische werken». Naar gewoonte kwam hij vanuit een brede theoretische waaier direct tot de kern van de zaak.

Leen Van Compernelle vertelde liefdevol over de geschiedenis van haar jeugdkliniek, die na veel verandering en groei volwassen wordt. Ze deed dit met behulp van enkele klinische vignettes en een verfrissende kritische bespreking van Freuds gevalstudies, waarin Freud zelf blind blijft voor de genotsvolle participatie van de gezinsleden en zichzelf, of de anderen. Zij stelt terecht dat kinderen niet enkel hebben te leven met de eigen drift, maar ook met de driftbeladen interacties en/of de drift van de ouders en anderen, waaronder de behandelaars.

De jeugdkliniek werkte eerst «individueel», werd zich vervolgens bewust van het onbewuste, en dan van de externe realiteit of het gezinssysteem. Het gedachtegoed van Dolto, Bowlby, Anzieu en de kliniek van Laborde kwamen er als fundamenteën bij te pas. De totstandbrenging van de oedipale driehoek die het genot of de drift afgrenst, vergt (denk)werk. Grens, orde of schema: de vaderlijke pool maakt het verschil. Regels «denarcisseren»; iedereen is gelijk voor de wet. De (tegen)overdracht moet worden geanalyseerd, en niet verwezenlijkt (door bv. een adoptie van een jongere door het team). De ouders behouden hun plaats van ouder.

Van Compernelle had het over de interiorisatie van het gezin en liet vanuit de kliniek

een opmerkelijke alertheid voor of bewust zijn van de zich herhalende scène in een gezin of een gesprek zien. Zij wil duidelijkheid en bevraagt het verlangen van haar jongeren van het begin af aan. Wat zijn de doelen van een behandeling: 'Wat wil je (hier)?' Van Compernelle is als afdelingspsychiater procesbegeleider, en zij bevraagt ook de eigen weerstand(en) van het team. Ietwat boud stelt zij dat je met een jongere niet verder geraakt dan met de ouders.

Geert Everaert sprak op een rake en doorleefde wijze over de adolescentie omwenteling en beschreef hoe hij tracht een transitionele ruimte te maken waarbinnen een ontmoeting mogelijk wordt tussen adolescent, therapeut en ouder(s) zonder dat hun onbewusten in elkaar overlopen. In de tweede separatie- en individuatiefase verliest de ouder zijn almacht; er moet gerouwd worden, en gezocht naar nieuwe idealen. De ouder kan hulpeloos en verloren zijn, de adolescent prematuur alleen(gelaten). Hoe kan de ouder na de beeldenstorm van de adolescent blijven voortbestaan? Onder anderen Frankl werd aangehaald, ik dacht ook aan Mahler en Lacan (de vader als degene die iets zegt na de 'liefde' of de ontmoeting met de vrouw). In zijn verhaal trachtte Everaert de reële ouder een mogelijke plaats te geven, en hij maakte weinig onderscheid tussen de verschillende ('moederlijke' en 'vaderlijke') posities van de ouders, maar hij hield het vooral bij de theorie van Fonagy over hechting en mentaliseren en de transgeneratieonele overdracht van gehechtheid. De adolescentie noemde hij de tweede kans voor de hechting (die niet te realiseren is zonder — gesymboliseerde — separatie, dacht ik er zelf bij).

Bruno Hillewaere, systeemtherapeut in De Viersprong te Halsteren bracht een originele voordracht waarin hij teruggreep naar *The narrative* van Epston en White. Na lang denken kwam de systeemtheorie uit bij de psychoanalyse (het niet-weten, het verhaal, de Ander, de tijd, het discours, het spre-

ken dat het denken voorafgaat, verdrongen waarheid...). Hillewaere hield een pleidooi voor een divergent denken door een team en het introduceren van de notie van tijd (de vader) in het oceanische, onbewuste gebeuren. Het team moet zorgen voor kleine haalbare stappen die iemand vooruit kunnen brengen in het hier en nu, en moet spelenderwijs op zoek gaan naar het positieve en het werkbare, zonder het pijnlijke te schuwen.

Jan De Vos stelde zich systemen en individuen voor als een levend organisme, zoals een cel met een membraan, die zelf en niet-zelf scheidt op een voortdurende dynamische wijze van uitstoting en incorporatie. Hij vergeleek team en patiënt met de gastheer en de commensaal uit de biologie, introduceerde langs deze weg een verhaal over Winnicotts intermediaire ruimte als plaats tussen interne en externe realiteit, en illustreerde met een casus treffend hoe hij zo'n ruimte maakt door mee te spelen en samen met patiënt en ouders iets van hun waarheid uit te beelden. De al te zeer gemiste ontmoeting tussen ouder en kind benoemde hij als een 'afstemmingsprobleem', met de bedoeling dit tekort te delen, en het een tragische dimensie te geven.

Tijdens deze middag werd ook de Frans Hoornaert prijs voor klinische psychotherapie uitgereikt aan Moniek Thunissen en haar medewerkers, voor hun werk *De (kosten)-effectiviteit van reïntegratietraining na kortdurende klinische psychotherapie: een gerandomiseerd klinisch onderzoek*.

De namiddag eindigde met een casusvoorstelling door het multidisciplinaire team van de jeugdkliniek. Hun verhaal van de ontmoeting tussen het team, een jongere en een ouder werd helder ontvouwd, met nadruk op orde, grens en de psychoanalytische neutraliteit, die zegt niet te geloven doch wel te horen, en het spreken of het verhaal te laten komen. Kortom het fijnere klinische werk, op weg naar verandering of groei bij een subject én diens omge-

vende ander(en). Men hield feiten, verhaal en fantasma (van het team) uit elkaar. Het team was voorzichtig, zorgzaam en geduldig aanwezig aan de zijde van het symptoom, in wat ik een zijdelingse behandeling zou noemen. De verschillende disciplines maken een denkende *container* waarbinnen iemand iets van zichzelf kan vinden. Kortom: psychoanalyse, in een behandelgroep, en mét de context meewerkend, meegroeïend. Geen vanzelfsprekende zaak.

Een Rolls Royce onder handbereik

Verslag van

Psychoanalyse: je kijkt je ogen uit
[Utrecht, 22 september 2007]

BAREND VAN GIESSEN

Iedereen was uitgenodigd, maar het werd toch een feestje voor intimi. Een heel sfeervol en geslaagd feestje — heel jammer als u het gemist heeft — het zestigjarig jubileum van het Nederlands Psychoanalytisch Genootschap (NPG) in Utrecht. Anders dan de beeldvorming soms doet vermoeden, kan niet anders gezegd worden dan dat het Genootschap een dynamisch, krachtig en creatief programma presenteerde, met klinkende namen als Glen O. Gabbard, Adriaan van Dis, Antonie Ladan en Paul Schnabel.

Laat nou maar eens zien wat je doet. Och-tendvoorzitter Ton Stufkens zette het thema van de dag meteen op scherp. Hoe kunnen analytici eigenlijk laten zien wat ze doen? Hoe zou een psychoanalyse gekwantificeerd moeten worden? De grondslagen van de psychoanalyse, waarin het onbewuste centraal staat, zijn nu eenmaal moeilijk te kwantificeren in producten. «Wij

behoren tot een kleine minderheid», zo stelde Stufkens. Slechts ruim tweehonderd mensen zijn op dit moment in psychoanalyse, zo vulde Paul Schnabel later op de dag aan. Maar die kleine minderheid van analytici werkt met grote toewijding — zei Anne-marie de Wit in haar welkomswoord, en zij benadrukte de bescheiden, maar karakteristieke plaats van het NPG in het Nederlandse analytische landschap. En daar was deze lustrumdag een goed voorbeeld van, waarin de psychoanalyse werd verbeeld, verwoord en zelfs gezongen.

Glen O. Gabbard bleek niet alleen een begaafd theoreticus en practicus, maar hij toonde zich ook een psychoanalytisch meester in de film. Aan de hand van vijf filmfragmenten gaf hij het publiek een analytische kijk op film en filmmakers. Hij liet zien hoe de film de onderliggende cultuur blootlegt en een reflectie vormt van de universele ontwikkelingscrisis. «Het kijken naar horror- en sciencefictionfilms is proberen om te gaan met de infantiele ontwikkelingscrisis. Horror is proberen het infantiele de baas te worden.» De film is eigenlijk ook een toepassing van de droomarbeid zoals Freud die voorstond en een vrije associatie van het primaire proces. De film is een reflectie van de conflicten van de filmmaker en een reflectie van diens subjectiviteit. En zeker, slechts een beperkt aantal mensen is in psychoanalyse, maar ook een film kan mensen diep raken, zo illustreerde Gabbard met zijn laatste opmerking: «De bioscoop is de psychoanalytische kliniek van de gemiddelde arbeider.»

Adriaan van Dis, de tweede spreker, had de lustrumcommissie vooraf laten weten dat hij de aanwezigen «direct vanuit het hart» zou toespreken. Daar had hij toch van afgezien, liet hij ons aan het begin van zijn voordracht *Pijn en pen* weten. Maar ook vanaf papier kan kennelijk direct vanuit het hart worden gesproken. Zijn voordracht was bijzonder openhartig, en met literair deskundige precisie brak hij de diepten van zijn jeugd voor ons open. «Mijn literatuur is ont-